

2 PALEOGRAFIE

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Kapitola se zaměří na jednu z nejdůležitějších pomocných věd historických vůbec, tj. na paleografii, která je nezbytná pro četbu starých rukopisů. Obsahuje přehled písem užívaných v českých zemích, počínaje monumentální kapitálou až po humanistické písmo.

CÍLE KAPITOLY

Po prostudování této kapitoly dokážete:

- definovat pojem paleografie;
 - charakterizovat jednotlivé druhy písma používané v českých zemích;
 - rozlišovat jednotlivé druhy písma a identifikovat je v badatelské praxi.
-

ČAS POTŘEBNÝ KE STUDIU

Prostudování kapitoly vám zabere přibližně 60 minut.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Paleografie; monumentální kapitála; unciála; polounciála; starší římská kurziva; mladší římská kurziva; karolínská minuskula; romanogotika; gotická minuskula; novogotická písma; humanistické písmo

2.1 Přehled písma užívaného v českých zemích

ANTIKA

- **Monumentální kapitála (scriptura monumentalis)**
 - ✓ písma mají čtvercový modul a dají se vepsat do čtverce

- ✓ písmena jsou složená z jednoduchých geometrických tvarů

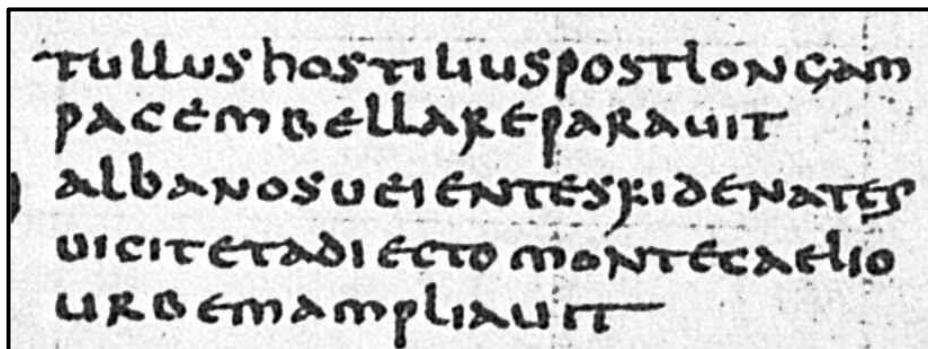

Obrázek 5: Pardubice, kostel sv. Bartoloměje, epitaf, 1541.

Zdroj: ROHÁČEK, Jiří: *Epigrafika v památkové péči*. Praha 2007, s. 30.

- **Unciála**

- ✓ od 3. do 8. století
- ✓ majuskulní písmo, čili „velká písmena“
- ✓ písmo je velmi široké a oblé, úhly jsou nahrazeny oblouky

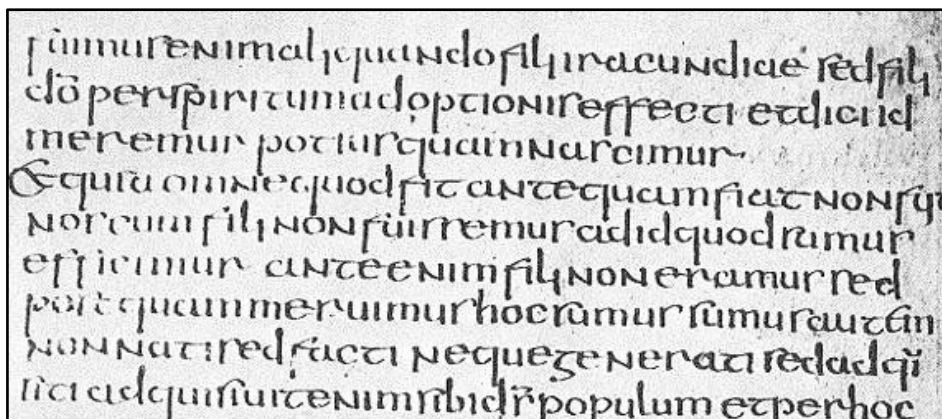

Obrázek 6: Unciála.

Zdroj: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Unci%C3%A1la#/media/Soubor:Uncialis.jpg> (01. 03. 2024).

- **Polounciála**

- ✓ užívána od 4. do 9. století
- ✓ vznikla z unciály a mladší římské kurzívy.
- ✓ mísí se tvary majuskulní s minuskulními
- ✓ toto písmo bylo méně rozšířeno než unciála

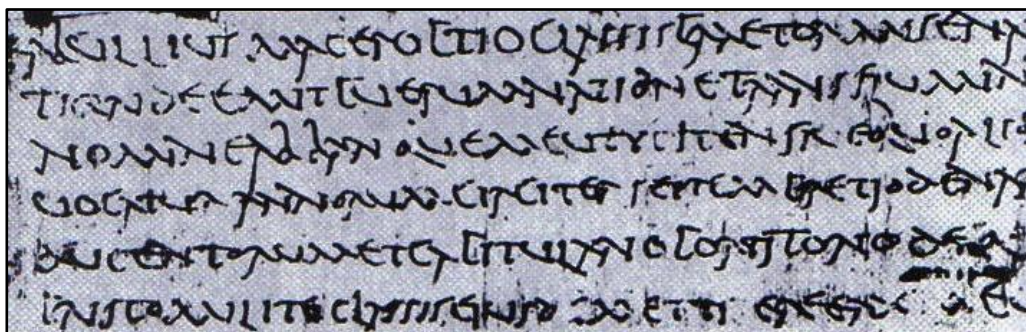
Obrázek 7: Stránka z Hilariova kodexu psaná polounciálou.

Zdroj: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Polounci%C3%A1lka#/media/Soubor:Semionciale.jpg> (01. 03. 2024).

- Starší a mladší římská kurzíva (od. 1. do 7. stol. n.l.)

1. Starší římská kurzíva

- ✓ užívána od. 1. do 4. stol. n.l.
- ✓ majuskulní písmo
- ✓ po nástupu mladší římské kurzívy, k čemuž došlo na přelomu 3. a 4. století, byla nadále používána v císařské kanceláři.

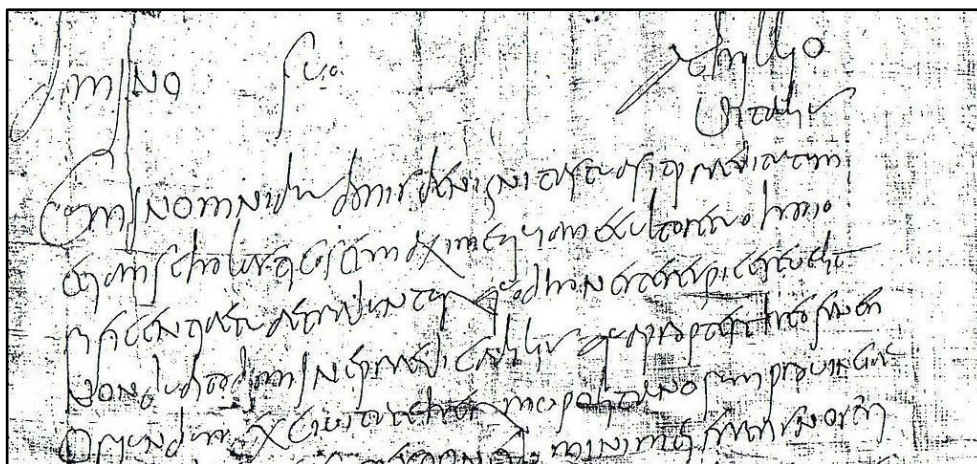

Obrázek 8: Ukázka starší římské kurzívy na papyru – smlouva o prodeji otroka z roku 166 n. l.

Zdroj: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Star%C5%A1%C3%AD_%C5%99%C3%AD-msk%C3%A1_kurz%C3%ADva_-_papyrus.jpg (12. 06. 2024).

2. Mladší římská kurzíva

- ✓ používána od 3. a 4. stol.
- ✓ navázala na starší římskou kurzívu
- ✓ minuskulní písmo („malá písmena“)

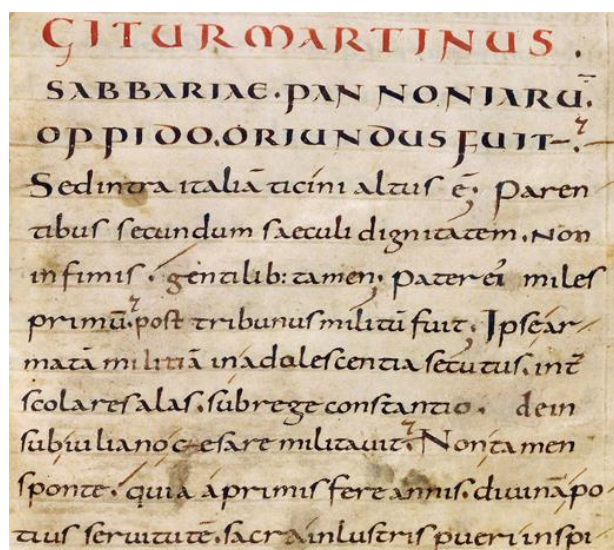

Obrázek 9: Ukázka mladší římské kurzívy ze štrasburského listu, před rokem 362.

Zdroj: https://cs.wikipedia.org/wiki/Mlad%C5%A1%C3%AD_%C5%99%C3%AD-msk%C3%A1_kurz%C3%ADva#/media/Soubor:Mlad%C5%A1%C3%AD_%C5%99%C3%AD-msk%C3%A1_kurz%C3%ADva.jpg (12. 06. 2024).

STŘEDOVĚK

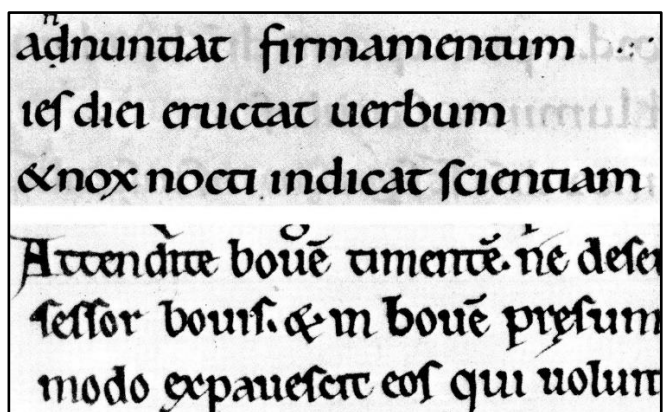
- **Karolínská minuskula**
 - ✓ užívána od 9. do 13. století, knižní a kancelářská (kancelářská minuskula)
 - ✓ znaky karoliny: je poměrně oblá a dobře čitelná
 - ✓ obsahuje málo zkratk a ligatur, přibývá oddělování slov. Některá písmena mají zpočátku různé podoby (např. N), ale postupně se ustalují.

Obrázek 10: Karolina z 11. století.

Zdroj: [https://cs.wikipedia.org/wiki/Karolina_\(p%C3%ADsmo\)#/media/Soubor:Caroline_2.jpg](https://cs.wikipedia.org/wiki/Karolina_(p%C3%ADsmo)#/media/Soubor:Caroline_2.jpg) (01. 03. 2024).

- Romanogotika: 13. století

Obrázek 11: Ukázka romanogotiky.

Zdroj: <http://www.griffoggl.com/en/antico-moderno-antico/gothic-carolingia/> (01. 03. 2024).

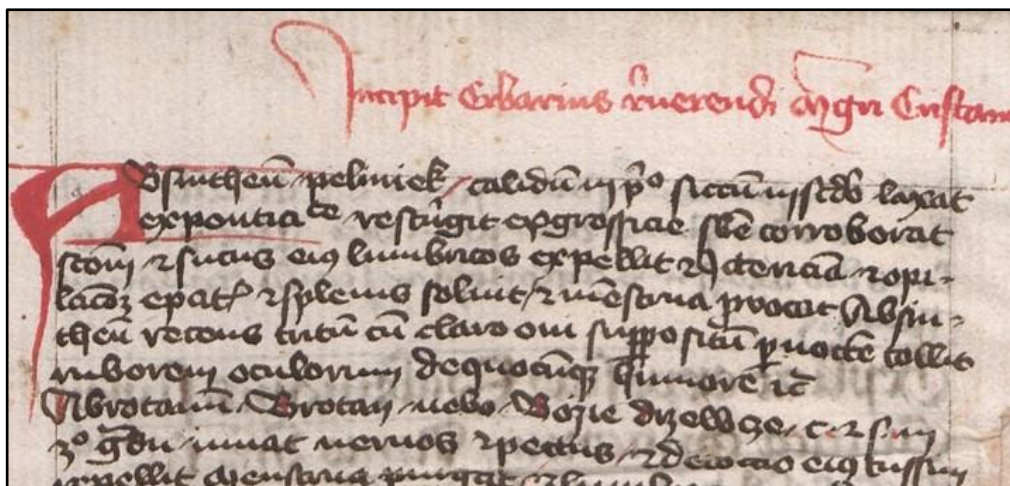
Gotická minuskula: 13. – 15. století

- ✓ kreslená / knižní: základní, dekorativní (textura), zběžné
- ✓ kurzívní
- ✓ bastardní: 15. – 16. století (křížené písmo, také gotická polokurzíva)

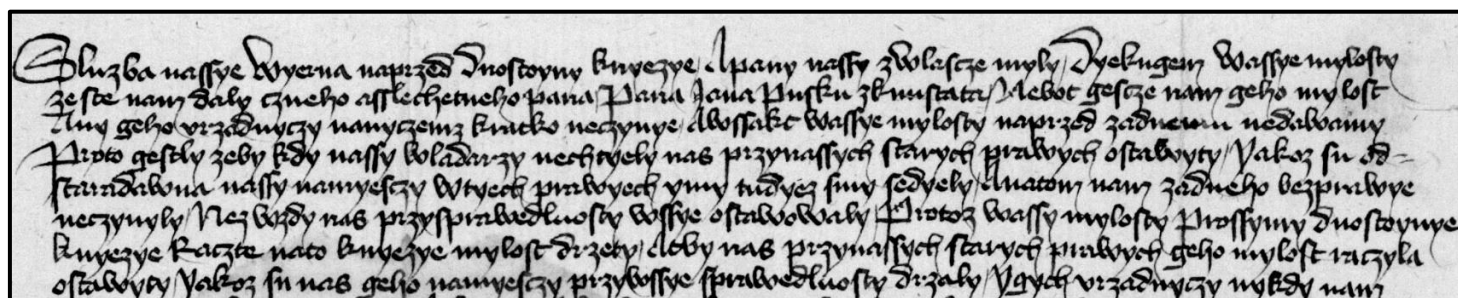
Obrázek 12: Ukázka z Gutenbergovy bible sázené texturou.

Zdroj: [https://cs.wikipedia.org/wiki/Textura_\(p%C3%ADsmo\)#/media/Soubor:Gutenberg_Bible_scan.jpg](https://cs.wikipedia.org/wiki/Textura_(p%C3%ADsmo)#/media/Soubor:Gutenberg_Bible_scan.jpg) (01. 03. 2024).

Obrázek 13: Ukázka gotické kurzivy.

Zdroj: Moravský zemský archiv, fond G 12 Cerroniho sbírka, inv. č. 202, sign. Cerr II 87.

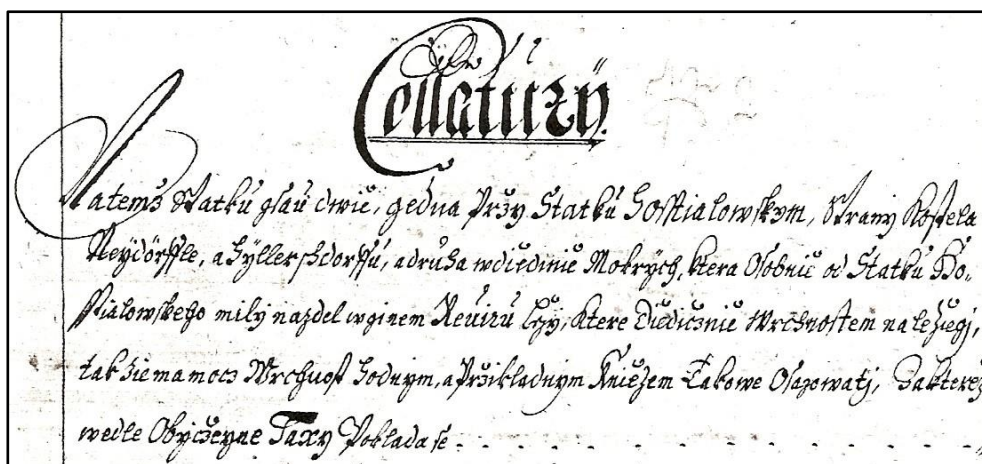

Obrázek 14: Ukázka bastardy.

Zdroj: Archiv Pražského hradu, Archiv pražské metropolitní kapituly, sign. 770.

NOVOVĚK

- Novogotická písma: 16. – 20. století
 - ✓ Německé novogotické písmo: kreslené, polokurzivní, kurzivní (od sklonku 18. století označované také jako fraktura, kanzlei, kurent)
 - ✓ České novogotické písmo: kreslené, polokurzivní, kurzivní

Obrázek 15: Ukázka českého novogotického písma.

Zdroj: Zemský archiv v Opavě, fond Velkostatek Hošťálkovy, inv. č. 70.

- **Humanistické písmo:** 15. – 21. století

DALŠÍ ZDROJE

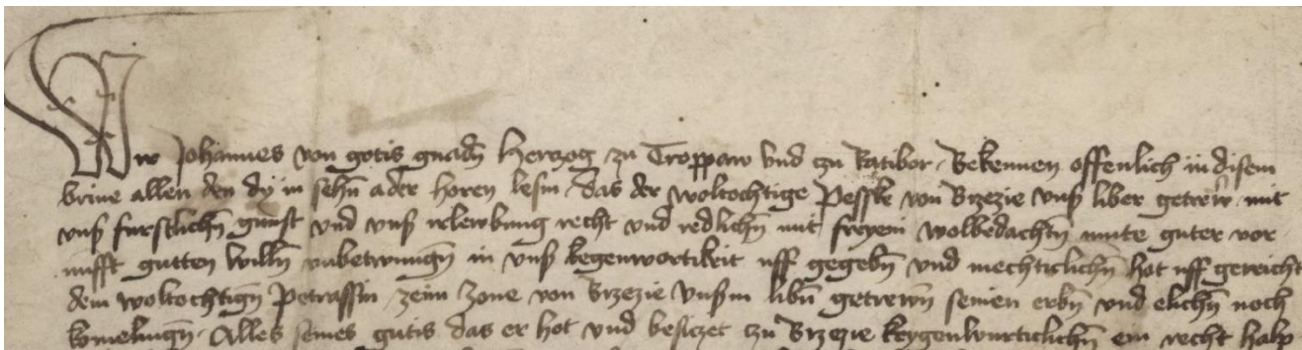
Doporučená literatura:

1. EBELOVÁ, Ivana: *Klíč k novověké paleografii / Schlüssel zur neuzeitlichen Paläographie*. Praha 2004.
2. HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – KAŠPAR, Jaroslav – EBELOVÁ, Ivana: *Paleografická čítanka*. Praha 2006.
3. KAŇÁK, Bohdan: *Paleografické texty I–II*. Olomouc 1994, 1999.
4. PÁTKOVÁ, Hana: *Album pozdně středověkého písma I–III*. Dolní Břežany 2002–2003.
5. PÁTKOVÁ, Hana: *Cvičení z pozdně středověké paleografie*. Dolní Břežany 2001.
6. ŠEBÁNEK, Jindřich: *Pomocné vědy historické I. Paleografie*. Brno 1966.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

1. Identifikujte druhy písma v níže uvedených fragmentech listin.

Obrázek 16: Listina, vydavatel: Jan, kníže opavsko-ratibořský, 1420 (b.d.), s.l.

Zdroj: Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Raciborzu, Akta miasta Raciborza, sygn. 61.

Obrázek 17: Panství Hošťálkovy, urbář, 1667-1682 (fragment)

Zdroj: Zemský archiv v Opavě, fond Velkostatek Hošťálkovy, inv. č. 70.

KONTROLNÍ OTÁZKY

1. Vyjmenujte druhy písma používané v českých zemích v období středověku.
2. Čím se liší unciála od polounciály?

SHRNUTÍ KAPITOLY

Kapitola seznámila čtenáře s druhy písma používanými v českých zemích od antiky až po novověk. Přiblížila mu tuto problematiku na základě konkrétních pramenných ukázek.

ODPOVĚDI K KONTROLNÍM OTÁZKÁM

Ad. 1. V období středověku se v českých zemích používaly tři základní typy písma: karolínská minuskula (9. – 13. století), romanogotika (13. století) a gotická minuskula (13. – 15. století).

Ad. 2. Unciála je majuskulní písmo, které je velmi široké a oblé, zatímco polounciála je písmo, ve kterém se mísí tvary majuskulní s minuskulními. Bylo méně rozšířeno než unciála.